
Els estaments socials

Pere Molas Ribalta

Entre les lloances que va rebre al llarg de la història el sistema social i polític vigent a Barcelona fins l'any 1714 hi ha la de l'equilibri dels diferents grups socials en el sistema polític, gràcies a una participació, per bé que limitada, de la menestralia en els òrgans de deliberació i de govern. Aquesta presència apareix en termes d'idealització, de simple descripció i fins i tot de crítica, des d'una perspectiva d'autoritarisme reial. Esteve de Corbera, en la seva *Cataluña ilustrada*, escrita cap al 1630 però no publicada fins l'any 1678, comparava l'harmonia social de Barcelona amb la de les esferes celestes. Corbera insistia en la suposada igualtat dels consellers malgrat la seva diferent adscripció social. En les conselleries de la ciutat hi havia representats els diferents estaments socials ("todos los estados de la república"), nobles i plebeus, i en suposada situació d'igualtat. Amb aquesta coexistència de gent d'estaments diversos, deia Corbera, el govern de la ciutat es podia comparar amb una "música perfecta", en la qual els diferents grups es complementaven com els sons aguts i greus, formant una harmonia política celebrada arreu.¹

I per descomptat, al final del segle XVIII Antoni de Capmany va consagrar les excel·lències del que aleshores es deia "el gobierno antiguo" de la ciutat de Barcelona, per contraposició al vigent municipi borbònic. L'any 1776, el seu pare, Jeroni de Capmany, que era un alt funcionari de l'Ajuntament borbònic, havia enviat al ministre Campomanes una informació sobre la presència dels menestrals en el Consell de Cent i en la carta deia que Barcelona «por muchos siglos había sido más libre que todas ciudades anseáticas del Norte y más santa que la antigua Jerusalén».² Per la seva banda, Antoni de Capmany, en la introducció de les *Memorias históricas*, destacava que un dels elements que havien constituït la grandesa de Barcelona havia estat precisament «la forma de su gobierno popu-

1. Textos comentats per Josep M. TORRAS RIBÉ, *Els municipis catalans de l'Antic Règim (1453-1808)*, Barcelona, Curial, 1983, pàg. 48.

2. Archivo Campomanes (Madrid), 7-5.

lar», un sistema en el qual el govern estava en mans d'homes procedents de totes les classes i professions.³

Mig segle abans que Corbera, Dionís Jeroni Jorba, en la seva obra sobre les excel·lències de la ciutat de Barcelona (1589), dedicada precisament als consellers de la ciutat, mencionava com una de les característiques de l'estructura sociopolítica de Barcelona que «se admitía gente plebea en parte del Senado».⁴

És força lògic i general que la historiografia d'una ciutat subratlli i emfatitzi els seus trets distintius des d'una valoració positiva. Aquesta posició potser provoca, d'altra banda, una reacció crítica, una resistència a considerar que “som els millors”. Per aquesta raó tendim a creure-ho més quan un historiador procedent de fora, com James Amelang, ens explica que, en paràmetres europeus, el govern de la ciutat de Barcelona era dels més oberts i menys oligàrquics, i això després que Ferran el Catòlic hagués limitat l'abast de les posicions assolides per les classes populars durant les tensions socials del segle xv.⁵

Els ciutadans honrats

Una part important de la discussió sobre la naturalesa més o menys oligàrquica o aristocratitzant del municipi de Barcelona (com de qualsevol altre, sobretot de l'àrea mediterrània) gira al voltant del concepte de “ciudadà”, o de “ciudadà honrat”. Precisament pel seu caràcter fronterer entre nobles i plebeus, aquesta condició social ha suscitat l'atenció continuada de molts historiadors. De fet, durant l'Edat Moderna ha hi va haver molts intents de definir i d'explicar la situació social concreta dels ciutadans.

Potser un dels problemes és que els diferents autors van fer descripcions, més que no pas definicions. Tenim el famós text de Gabriel Turell, que ha estat glossat per diferents historiadors, i segons el qual «aquests no són solament ciutadans, més cavallers en lo viure». Turell presentava els ciutadans honrats com «gent honrada, rica e vivint honrosament, ab cavalls i armes, pomposament vestits i acompanyats, e tots los primors d'honor e gentilesa se troben en poder dels ciutadans».⁶

Aquest text literari concorda amb la prosa oficial de les *Rúbriques* d'Esteve Gilabert Bruniquer. La documentació municipal subratllava al llarg del segle xv la identificació nobiliària dels ciutadans honrats. Ja el 1447 es proclamava la consideració conjunta de ciutadans i cavallers «en un mateix grau i estament [...] en tots actes i armes que pertanyen a cavalleria».⁷

3. Antonio DE CAPMANY Y MONPALAU, *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, Barcelona, Cámara Oficial de Comercio y Navegación, 1961, vol. I, pàg. 27-28.

4. Dionís Jeroni JORBA, *Descripción de las excelencias de la muy insigne ciudad de Barcelona*, Barcelona, 1589, reedició d'Enric Moliné Brases, Barcelona, 1928, f. 15v.

5. James S. AMELANG, *La formación de una clase dirigente. Barcelona. 1490-1714*, Barcelona, Editorial Ariel, 1986; «L'oligarquia ciutadana a l'Europa moderna. Una aproximació comparativa», *Recerques*, 13 (1983), pàg. 7-27.

6. TORRAS, *Els municipis catalans...*, pàg. 80, i la bibliografia citada en aquesta obra.

7. BRUNIQUEL, *Rúbriques de Bruniquer. Ceremonial dels Magnífics Consellers i Regiment de la Ciutat de Barcelona*, Barcelona, 1918, vol. V, cap. LXXXVII («Ciutadans de matrícula i mercaders»).

Tenim altres aproximacions a la naturalesa dels ciutadans honrats en alguns textos escrits al començament del segle XVII. El rossellonès Andreu Bosch els denominava “cavallers de les repúbliques”. El 1621, en un discurs redactat amb una finalitat política concreta, el donzell misser Francesc Soler presentava els ciutadans com «una gent més clara i eminent del poble, que no usaven de coses mecàniques ni treballaven de ses mans, sino que suficientment podien passar i tractar-se honoríficament». I encara afegia que «eren de la mateixa plebe, i com eixits del poble, sino que eren dels que no tenien menester treballar, eren gent haziendada i els tractaven i respectaven diferentment que als altres».⁸ I al final del segle XVIII, el valencià Marià Madramany i Calatayud, en el seu *Tratado de la nobleza de la Corona de Aragón*, escrit precisament per dilucidar els privilegis que corresponien als ciutadans del regne de València (1788), deia que se’ls anomenava honrats «porque no exercían oficios mecánicos, cuya única distinción era vivir con decencia, sin necesitar del trabajo de sus brazos».

Considerem els diferents elements d’aquestes descripcions: en primer lloc, els ciutadans es definien per l’abstenció del treball manual, si bé els textos citats no parlen de l’exercici del comerç; d’altra banda, els ciutadans no eren formalment i totalment nobles, si bé vivien noblement. La seva condició quasi nobiliària va anar augmentant amb el temps. Se’ls atribuïa una originària procedència popular (“com eixits del poble”) i durant els segles XVI i XVII, a les Corts, els ciutadans pertanyien al braç reial, és a dir, a la representació municipal.

Els historiadors actuals defineixen els ciutadans com una classe propietària i rendista, amb una riquesa basada en cases, terres i censos. Aquesta era també l’opinió dels contemporanis. Francesc Soler els definia com “gent haziendada”. Era crucial la insistència en el fet que no participaven directament en cap activitat econòmica de tipus empresarial. El factor clau en el lent procés de diferenciació social, diu Amelang, va ser l’èxit en separar-se dels mercaders, amb els quals, des de 1425, refusaven presentar-se en les cerimònies públiques.⁹

Dos processos diferents, però relacionats, van afaïçonar el grup dels ciutadans. En primer lloc l’establiment d’una matrícula. En termes generals, i *a posteriori*, Andreu Bosch parlava d’una època en la qual els ciutadans gaudien d’una consideració social no formalitzada: «consistia lo ser ciudadà en lo tracte, respecte i estimació».¹⁰

Però aquesta situació més fluïda va canviar amb les lluites socials del segle XV. A partir de 1490, i sobretot des de 1510, van quedar definides les famílies que gaudien de la condició de ciutadans honrats, al mateix temps que el privilegi del regiment requeria la seva participació en el govern de la ciutat: les tres primeres conselleries i trenta-dues places del Consell de Cent. El privilegi de 1510 registrava 130 persones. Es preveia que cada any, el primer de maig, es dugués a terme l’admissió de nous ciutadans. En realitat, el ritme de renovació de l’estament va ser lent. De 1510 a 1700 van tenir lloc 192 admissions. Com que la condició de

8. BC (Biblioteca de Catalunya), Fullets Bonsoms, 255. «Discurs [...] ab lo qual enten provar que no convé, ni es pot, en Casa de la Ciutat de Barcelona, admetre en son regiment los que tenen nom de Don».

9. BRUNIQUEL, *Rúbriques de Bruniquer...*, vol. V, pàg. 173.

10. Andreu BOSCH, *Títols d’honor de Catalunya, Rosselló i Cerdanya*, Perpinyà, 1628 [edició fac-símil, Barcelona, 1974], pàg. 413.

ciudadà era hereditària, cal comptar 305 fills de ciutadans. D'altra banda, les famílies originàries no es perpetuaren en la condició de ciudadà. De les 67 famílies registrades el 1510, 29 "mudaren d'estament", és a dir, esdevingueren cavallers, i 39 s'extingiren.¹¹

La situació dels ciutadans de Barcelona va perillar quan Felip II va concedir privilegis fora del mecanisme de cooptació. Això va comportar que hi hagués dues classes de ciutadans: els antics o de matrícula, i els nous o de privilegi reial. D'entrada, el nombre de ciutadans de privilegi va ser reduït: només tres fins l'any 1585, i dotze des d'aquesta data fins a la fi del regnat. Cap ciudadà de privilegi va ocupar una plaça de conseller de la ciutat. Tanmateix, la situació era prou perillosa perquè durant les Corts de 1599 s'arribés a un compromís entre la ciutat i la corona.¹²

Durant l'època dels Àustria, els reis concediren 493 privilegis de ciutadans honrats de Barcelona, sobre un total de 686 de tot Catalunya. Els màxims es van produir en els anys 1630 (80 casos) i en el decenni de 1670 (101 casos). Després de la Guerra dels Segadors hi va haver més consellers ciutadans de privilegi que no pas de matrícula.¹³

La concessió de privilegis de ciudadà derivava del fet que els matriculats de 1510 havien estat equiparats socialment amb la petita noblesa. El dret a portar espasa, el "cinyell militar", n'era l'expressió visible. De fet era la concessió del fur militar el que havia portat a l'establiment de la matrícula.¹⁴

La relació entre ciutadans i cavallers s'havia fet complexa, perquè des de 1498 els darrers havien obtingut dotze places en el Consell de Cent i el dret a ser insaïculats per a les tres primeres conselleries. Tanmateix, parlar de ciutadans i de cavallers com de blocs immutables és enganyós. Com ha mostrat Joan Lluís Palos, el bloc més compacte dels cavallers residents a Barcelona estava integrat per antigues famílies de ciutadans. Cap a mitjan segle XVI més de la meitat de les famílies que l'any 1510 tenien la consideració de ciutadans ja tenien un peu a la noblesa, encara que alguns llinatges mantingueren la doble adscripció durant unes quantes generacions. La inclinació nobiliària era més aguda precisament en els llinatges ciutadans més antics.¹⁵

Encara hi havia un tercer grup privilegiat urbà els membres del qual eren considerats ciutadans honrats. La reforma municipal de 1455 havia obert la porta de les primeres conselleries als "gaudints", és a dir, als graduats universitaris (doctors) en dret i medicina. Una part d'aquests podien pertànyer per naixença a famílies de ciutadans, però en els altres casos la graduació universitària es va convertir en una via preferent d'ascens social i més especialment de participació en el govern municipal, sobretot durant el segle XVII.¹⁶

El moviment d'ascensió social dels graduats universitaris va anar acompanyat d'una argumentació ideològica, cal dir que comuna a altres països europeus. Referint-se concretament als graduats en lleis, el 1709 la mateixa ciutat de Barcelona proclamava que «son las letras uno de los polos en que se basa la pública

11. AMELANG, *La formación de...*, pàg. 48-49.

12. AMELANG, *La formación de...*, pàg. 46-47.

13. AMELANG, *La formación de...*, pàg. 51 i seg.

14. AMELANG, *La formación de...*, pàg. 42.

15. Joan Lluís PALOS, *Catalunya a l'Imperi dels Àustria*, Lleida, Pagès, 1994, pàg. 449 i seg.

16. AMELANG, *La formación de...*, pàg. 76-80.

tranquilidad y defensa de las repúblicas [...] por ellas el sujeto ignoble adquiere prerrogativas de nobleza».¹⁷

I la mateixa idea era exposada després de la caiguda de Barcelona pel capità general marquès de Castel Rodrigo: “el esplendor de las letras” feia que els graduats en dret i medicina poguessin gaudir dels honors, privilegis i prerrogatives nobiliàries, a diferència dels comerciants.¹⁸

Els mercaders

Com ja s’ha dit, sovint es parteix de la base que els ciutadans honrats eren antics mercaders o comerciants. La posició social i política dels mercaders a la ciutat de Barcelona era complexa. Els mercaders, escrivia el donzell Francesc Soler, «són gent de negoci». Però una cosa era l’exercici del comerç i l’altra els drets socials i polítics concedits a un grup formalment establert. D’una banda hi havia els “negociants” (paraula procedent d’Itàlia que s’utilitzava en el segle XVI), els quals «no tenen estament ni son admesos en lo regiment de la Casa de la Ciutat». De l’altra, els mercaders acceptats en la matrícula corresponent, que, per cert, s’havia establert el 1480, abans que la dels ciutadans. Soler, de manera ben curiosa, parla dels mercaders, diferenciats dels negociants, com d’altres que los fan en lo mes d’abril»,¹⁹ és a dir, que eren acceptats a la matrícula, de la mateixa manera que els ciutadans ho eren el primer de maig. Ser mercader esdevingué una “qualitat”, una condició honorífica i hereditària.

La matrícula o estament de mercaders era la base social de la qual sortien els titulars d’una sèrie d’institucions: les places del Consell de Cent, el conseller quart de la ciutat, el clavari, encarregat de les finances municipals, els directius de la Taula de Canvi, un dels cònsols de la Llotja del Mar (el cònsol mercader), el cònsol del Pont de Campderà (jutge de la indústria de la llana), els defenedors i el consell de vint de la Llotja. Capmany va deixar constància de la vinculació que hi havia entre la condició de mercader i l’exercici de càrrecs: «La Lonja de Contratación se componía de un cuerpo político». També va transmetre la idea que la pertinença a l’estament obria la porta per exercir els càrrecs de la Llotja del Mar i del govern municipal.²⁰

El model de mercader de Barcelona quedava explicitat en les successives normes que es varen anar dictant per formar part de la matrícula. En el segle XV s’insistia en el concepte de “mercader mercadejant” i no “arrendat”, cosa que indica un refús ben clar de les posicions rendistes. En aquell moment, el ventall social que s’aplegava en el món de la Llotja encara era relativament ampli. No sols es parlava de patrons de naus, sinó també de drapers i de botiguers de teles, és a dir, de comerciants específics de teixits de llana (draps) i de seda i lli (teles). En canvi, al llarg del segle XVI aquests dos grups quedaren relegats dins el conjunt de les corporacions d’oficis. El mateix va succeir amb els adroguers. El 1498

17. *Manual de Novells Ardits vulgarment anellat Dietari de l’Antic Consell Barceloní*, Barcelona, Institut Municipal d’Història, 1973, vol. XXVI, pàg. 276.

18. J. CARRERA PUJAL, *Historia política y económica de Cataluña*, Barcelona, Bosch, 1947, vol. II, pàg. 550.

19. *BC*, Fullets Bonsoms, 255, pàg. 26.

20. CAPMANY, *Memorias históricas...*, vol. I, pàg. 347.

els consellers escrivien als seus col·legues de Girona que «ací en Consell de Cent los botiguers droguers entren com a mercaders habilitats», però el 1533 el Tren-tinari del Consell de la ciutat va ordenar que fossin inclosos en l'estament dels «artistes» i no en el de mercaders.²¹

El comerç a l'engròs esdevingué, en teoria, una condició definitiva, un concepte que es remuntava, pel cap baix, a Ciceró. Els privilegis del segle XV parlaven de «mercaders ab cabal i negoci, de bon nom, vida i fama». El 1533, a més, es va afegir una altra condició elitista que establia que els candidats a la matrícula havien de ser «cristians de natura, així de pare com de mare». Aquesta exigència de puresa de sang va ser recollida per les ordenances de la Llotja de 1594. El privilegi concedit per Felip III el 13 de juliol de 1599 disposava a més que l'aspirant havia de ser «català de pare i mare i resident quatre anys en Barcelona», una disposició que devia estar orientada a evitar l'accés dels immigrants del regne de França a la condició de mercaders.²²

La documentació de la Llotja i els seus historiadors insisteixen en els conceptes d'honor, reputació, privilegi i preeminència. Com deia Capmany, es tractava de «distinguir más la profesión mercantil [...] separada de las otras». Es declarava palesament que les restriccions d'admissió s'havien pres per prestigiar el grup social i diferenciar-lo de la menestralia: «el comerciante gozaba [...] honores y privilegios que lo distinguían de los demás colegios y corporaciones de artes con especial preeminencia sobre todos». Al final del segle XVIII, Antoni de Capmany intentava compensar aquest afany elitista de l'estament de mercaders dient que amb aquestes distincions als comerciants no els calien les «prerrogativas góticas de la nobleza para tener un particular honor».²³

Durant el segle XVII el caràcter estamental dels mercaders de llotja es va enfortir per dos processos diferents. D'una banda, per la transmissió hereditària de la condició i dels seus drets polítics, encara que els successors no es dediquessin al comerç. El mateix Capmany reconeixia que s'havia difós «el abuso y relajación» d'admetre a la matrícula els fills de comerciants, encara que no seguissin la professió. D'altra banda, el rei va concedir privilegis de mercaders de llotja, tal com havia fet amb els ciutadans.²⁴

En un altre nivell, es confirmaven els límits entre el comerç a l'engròs dels mercaders i el comerç al detall dels botiguers de teles i d'altres corporacions similars, com els corredors de canvis o de llotja. El 1644 es va establir que no es podia produir un ascens directe des d'aquestes professions a l'estament de llotja, sinó que calia deixar passar un període de quatre anys, en una mena de purgatori social. Es prenia aquesta disposició perquè hi havia mercaders que havien estat antics botiguers que, segons es deia, continuaven venent al detall, i això representava un «deshonor de l'estament».²⁵

21. BRUNIQUEL, *Rúbricas de Bruniquer...*, vol. V, pàg. 155-156.

22. CAPMANY, *Memorias históricas...*, vol. II, pàg. 470-472. Sobre el ritme real de la matrícula, vegeu PALOS, *Catalunya a l'Imperi...*, capítol X, i Albert GARCIA ESPUCHE, *Un siglo decisivo. Barcelona y Cataluña. 1550-1640*, Madrid, Alianza Editorial, 1998, pàg. ???.

23. CAPMANY, *Memorias históricas...*, vol. II, pàg. 345-347.

24. Pere MOLAS RIBALTA, *Comerç i estructura social a Catalunya i València als segles XVII i XVIII*, Barcelona, Curial, 1977, pàg. 181-182.

25. CARRERA PUJAL, *Historia política...*, vol. II, pàg. 175.

Va ser Jaume Carrera Pujal qui, en diferents memorials de la Llotja elaborats durant la segona meitat del segle XVII i els primers anys del XVIII, va trobar la frase «los comerciantes catalanes, luego que tienen conveniencias de patrimonio, en teniendo en menos ser mercaderes pasan a otro estamento», és a dir, esdevenien ciutadans, i potser cavallers.²⁶ Aquesta idea concorda amb la del mercader i conseller quart, Josep Aparici, el qual, al principi del segle XVIII, creia que a Catalunya «los nobles tenen a vilipendi negociar». Ambdues afirmacions contradueixen la idea, exposada des de Capmany ençà, d'una Catalunya immune als prejudicis de la “hidalgúia”. Els estudis concrets palesen, com arreu d'Europa, que l'objectiu del comerciant enriquit era l'ennobliment i la renda.

Però no es tractava sols d'un ennobliment individual. Almenys des de 1624 fins a la Guerra de Successió, l'estament de mercaders va cercar la identificació amb el dels ciutadans, i per tant el gaudi de la condició nobiliària. El 1624 l'estament exposava el clàssic argument que la manca de consideració social produïa el declivi del comerç. I, com sempre, trobaven exemples externs per contraposar-los a la situació pròpia i així poder-la criticar. Deien que a Itàlia «los gentileshombres y mercaderes son los mismos y todos se precian de ser hombres de negocios. Y no como hacen en España y particularmente en Barcelona, donde en hacerse uno militar o ciudadano deja la negociación».²⁷

Els mercaders insistiren en la seva pretensió. El 1635 l'estament va oferir un donatiu de dotze mil lliures per a l'obtenció del privilegi. El 1650 van aconseguir del virrei francès un privilegi favorable en aquest sentit, que els comunicava els privilegis dels ciutadans. Però van topar amb la forta oposició del braç militar o nobiliari del Principat. L'advocat d'aquesta institució insistia de manera inequívoca en la incompatibilitat entre la condició nobiliària i l'activitat mercantil, perquè eren dues situacions de naturalesa contrària i substancialment oposada: «la art mercantívol, simul amb la noblesa no por estar», deia emfàticament.²⁸

El 1702 els mercaders tornaren a insistir en la qüestió davant Felip V amb un memorial que posteriorment va publicar Capmany. Hi exposaven que «ha quedado siempre el estamento de mercaderes con muy grande y singular aprecio, no juzgando ser diferentes de los militares».²⁹ Altra vegada el 1709 l'estament va reiterar la seva pretensió de ser considerats “*veri milites*”. S'hi oposaren amb força tant el braç militar com la Diputació del General i la mateixa ciutat de Barcelona. Aquesta darrera feia una declaració explícita i combativa de la incompatibilitat entre l'exercici del comerç i la condició nobiliària: «es la mercatura y negociación un arte verdaderamente mecánica, que no sólo no atribuye nobleza a los que la profesan, pero aun la deroga y se hace con ella del todo incompatible».³⁰

La posició social de l'estament de mercaders de llotja va quedar molt malmesa amb la Nova Planta. Malgrat la conservació del Consolat del Mar, l'estament de mercaders havia quedat com una relíquia social, sense possibilitats de renovació, reduït a les famílies que en formaven part el 1714. Com deia un memorial

26. CARRERA PUJAL, *Historia política...*, vol. II, pàg. 198-199.

27. AHN (Archivo Histórico Nacional), Consejos suprimidos, leg. 18.869, núm. 79.

28. AMELANG, *La formación de...*, pàg. 71-72.

29. CAPMANY, *Memorias históricas...*, vol. II, pàg. 709 i seg.

30. MOLAS, *Comerç i estructura social...*, pàg. 184-185, segons documentació del *Manual de Novells Ardits*.

posterior, «sólo quedan en el estamento los que con la injuria de los tiempos han padecido un total descaecimiento de sus patrimonios».³¹

Tanmateix, els nombrosos projectes de restauració del Consolat que es plantejaren durant la primera meitat del segle XVIII, al costat de les indispensables reivindicacions econòmiques, no oblidaven la distinció simbòlica i honorífica del dret a portar espasa.³² Un memorial de 1735 reblava l'argumentació de l'equiparació social amb els ciutadans honrats «condecorados [...] con paridad e igualdad [...] en el mismo estado», i de la suposada decadència del comerç «por la pérdida del lustre y distinción», ja que es veien «despojados de toda distinción entre los más plebeos». Eren, amb poques variacions, els arguments que ja s'havien presentat el 1624.³³ També es mantenia la separació entre els dos nivells del comerç. El 1728 es recordava que els matriculats no podrien exercir cap altra professió, encara que fos la de corredor de llotja, botiguer de teles o adroguer. La restauració del Consolat o dels tres cossos del comerç a partir de 1758 va permetre la nova formulació d'un model que recollia l'exigència del comerç a l'engròs, però refusava la de puresa de sang, i mantenia l'ús de l'espasa. Uns documents de la nova Junta de Comerç s'esplaiaven en el comentari de la significació social de la matrícula: l'establiment d'una elit mercantil, formalment separada dels gremis menestrals. Deien que la finalitat d'haver demanat la formació d'una matrícula era atorgar una distinció als comerciants que «por su limpieza en el tráfico, legalidad en el trato y demás dignas circunstancias lo hayan merecido». Els menestrals, «sastres, zapateros y demás oficiales que ejercen hoy el comercio con menos pureza, por no haber nacido con iguales obligaciones», podien entrar en la matrícula un cop haguessin «purgat aquestes irregularitats».³⁴ Malgrat les concessions honorífiques concedides a la matrícula de Llotja, els comerciants seguien descontents amb la seva condició social. El 1795 Joaquim Roca i Batlle lamentava que no estaven prou reconegudes les seves prerrogatives «sobre las clases llanas del vecindario» i demanava una declaració reial per tal que els comerciants matriculats gaudissin dels mateixos privilegis que els antics mercaders «en la parte que quepa en el actual estado de cosas». Almenys el mateix Roca va aconseguir aquell mateix any un privilegi de cavaller. Encara el 1803 els comerciants de Llotja tornaren a demanar sense èxit la seva equiparació amb els ciutadans honrats.³⁵

‘Artistes’ i menestrals

Després de les reformes de Ferran II, 64 de les 144 places del Consell de Cent encara corresponien a les corporacions d'oficis, i tenien el nom oficial de col·legis i confraries. Aquesta doble denominació que hem emprat respon a una divisòria que en altres ciutats mediterrànies, per exemple les italianes, s'expressava sota el nom d'arts majors i menors. En sentit estricte i tècnicament jurídic,

31. MOLAS, *Comerç i estructura social...*, pàg. 220-222.

32. MOLAS, *Comerç i estructura social...*, pàg. 187-188.

33. CARRERA PUJAL, *Historia política...*, vol. II, pàg. 561.

34. J. CARRERA PUJAL, *La Barcelona del segle XVIII*, Barcelona, Bosch, 1951, vol. II, pàg. 395.

35. AGS (Archivo General de Simancas), Consejo Supremo de Hacienda, leg. 589, núm. 22.

menestrals sols ho eren els mestres de les confraries, no els dels col·legis. Aquests eren denominats “artistes”, perquè se suposava que el seu treball tenia alguna relació amb les arts liberals, i encara amb les facultats universitàries.

Aquesta conceptualització establia una diferència entre Barcelona (i també altres ciutats catalanes) i el model general europeu. De manera general, el primer lloc entre les corporacions d'oficis corresponia als comerciants de teixits de llana (drapers) i de seda (mercers). Veiem l'exemple de les *Arti Maggiori* de Florència o dels *Six Corps de Marchands* de París, i també de les *Twelve Great Companies* de Londres, que estaven encapçalats pels drapers o mercaders de teixits de llana (draps).³⁶

A Barcelona, en canvi, els primers col·legis eren de professions relacionades amb el món de la llei i de la sanitat. En primer lloc, els notaris, els dirigents dels quals portaven el títol específic de prior, en lloc del de cònsol o de prohoms. Seguien els cirurgians i els apotecaris, dels quals, com a venedors i manipuladors de matèries curatives, derivaven la seva condició de col·legi els adroguers o mercaders d'espècies i els candelers de cera. Més endavant, com tindrem ocasió de veure, el nombre de col·legis va augmentar, sempre amb la justificació de la superioritat d'un treball intel·lectual sobre un altre de merament mecànic. Un memorial de 1707 feia constar la importància social de cadascun dels col·legis originaris.³⁷

Però si artistes i menestrals podien formar part del Consell de Cent durant la Baixa Edat Mitjana, fins l'any 1455 cap persona de les corporacions d'oficis va ocupar una de les cinc conselleries de la ciutat. És ben coneguda la dura qualificació que l'escrivà de la Generalitat, identificat amb la causa dels ciutadans honrats, va fer de l'entrada d'artistes i menestrals a les conselleries: «aquests foren los primers artistes e menestrals que mai foren consellers de Barcelona [...] que tan se valdria metre-hi bocs com homes de vil condició».³⁸

La situació imposada per Alfons el Magnànim el 1455 va ser reformada per Ferran el Catòlic en sentit menys favorable a les corporacions d'oficis. A partir de 1498 la plaça de conseller cinquè va ser ocupada, alternativament, per un artista i per un menestral. Això significava que les possibilitats dels artistes d'arribar a conseller eren superiors a les d'un menestral. Com deien el 1640, «apenas resta a ningú confianças de poder arribar a veure's amb la gramalla, majorment los menestrals». En conseqüència, els menestrals reivindicaren la creació d'una sisena plaça de consellers que els fos pròpia.

Abans de continuar aquest argument, però, cal que recordem una dada que també feia constar el donzell Francesc Soler el 1621. No tots els oficis, gremis o confraries de menestrals tenien presència en el Consell de Cent. Només hi havia els que eren reconeguts en els privilegis municipals «i los demás menestrals són expellits».³⁹ Això significa que determinats sectors de la producció que es van de-

36. MOLAS, *Comerç i estructura social...*, cap. 1, «El comerç de teixits a la societat estamental».

37. P. VOLTES BOU, *Barcelona durante el gobierno del Archiduque Carlos de Austria*, Barcelona, 1970, vol. III, pàg. 131 i seg.

38. *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, Barcelona, 1994, vol. I, pàg. 125. Primer de març de 1455.

39. *BC*, Fullets Bonsoms, núm. 255, pàg. 26-27.

senvolupar durant el segle XVI, com ara la sederia, estaven relativament infrarepresentats en el si del Consell.

La lluita dels menestrals per aconseguir la creació d'una plaça de conseller sisè va durar pel cap baix un segle. El 1547 la polarització social era ben clara. D'una banda hi havia els cavallers i ciutadans. De l'altra, la resta dels estaments, que demanaven al rei el «privilegi que cada any hagués un conseller artista i un altre menestral». Els ciutadans van portar el cas a la via judicial, davant el Tribunal Reial de l'Audiència. La demanda es va reprendre a les Corts celebrades per Felip II a Montsó el 1585: «escriuen al rei [...] volgués celebrar privilegi de conseller artista i menestral».⁴⁰ La cadena tingué encara altres baules, fins a arribar al seu descabdellament el 1641, un cop consumada la proclamació del rei de França com a comte de Barcelona.

La reivindicació ja es va plantejar en la conflictiva tardor de 1640, quan es van haver d'extreure nous consellers. La petició exposava els arguments següents: artistes i menestrals «llarch temps ha» que desitjaven la seva consecució.

Aquesta vegada, però, l'aliança dels grups socials era diferent de la d'altres situacions. L'oposició venia més aviat dels mercaders, mentre que cavallers i ciutadans feien un paper de mitjancers. Les corporacions volien que «sempre hi haja conseller de dits dos estaments, com lo hi ha de mercaders», i encara afegien que, a més de la conselleria, els mercaders tenien els oficis de la Taula de Canvi i altres càrrecs municipals.⁴¹

Els arguments emprats per les corporacions no oferien pas la imatge d'harmonia social descrita per Esteve de Corbera, sinó la d'una ciutat en la qual les classes populars i fins i tot, si volem, la petita burgesia estaven apartades dels profits del govern, i en canvi els requeia el pes de l'esforç, «lo major pes i càrrega de les coses de la ciutat [...] en totes quantes coses de treball s'ofereixen».

Cinc mesos després del Corpus de Sang no era prudent oposar-se a una reivindicació social. «Artistes i menestrals feien una gran part del Consell i eren poderosos», feia constar l'escrivà de la Generalitat. De moment, la solució va ser ajornada: «se aquietaren».⁴² Però a la següent insaculació, la de 1641, la ciutat va tenir una plaça de conseller menestral.

Moltes vegades s'ha comentat que és estrany que aquesta conquesta popular, feta en temps de revolta, fos acceptada per Felip IV quan Barcelona va tornar a la seva obediència el 1652, malgrat la malfiança dels consellers reials envers la presència de menestrals en els consells municipals. Precisament l'existència del conseller sisè ha estat per a la historiografia posterior un argument en favor de l'armònica representació dels diferents grups socials en el Consell de Cent, i el retrat del mestre sabater Josep Torner (conseller sisè el 1676) vestit amb la gramalla és la visió plàstica d'aquest fet, a la vegada realitat i mite.

D'alguna manera, l'ampliació de la participació popular que representava la creació del càrrec de conseller sisè va tenir la seva contrapartida, en cert sentit, en el moviment d'un conjunt d'oficis per assolir la dignitat de col·legi. I no pas per les conseqüències en l'equilibri de places del Consell de Cent, que no n'hi va

40. BRUNIQUER, *Rúbriques de Bruniquer...*, vol. I, pàg. 107 i 112.

41. Antonio DE BOFARULL, *Historia crítica de Catalunya*, Barcelona, 1878, vol. VIII, pàg. 103-104.

42. *Les Corts Generals de Pau Claris*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1976, pàg. 226-230.

haver, sinó per les idees que traspuaven els memorials: exaltació de l'activitat intel·lectual per sobre de la manual i menyspreu del treball considerat mecànic. Són idees no gaire diferents de les dels propagandistes de valors aristocràtics que ha comentat James Amelang. S'afirmava la jerarquia social superior dels col·legis d'artistes sobre les confraries de menestrals «en raó de l'excel·lència de les seves arts liberals». En aquestes arts, es deia, treballa més l'enteniment que no pas el cos. A més, els col·legis tenien «uns més preeminència que los altres per raó de sa excel·lència de sa pròpia operació». Els argenters proclamaven que el seu «arte y ministerio» tenia «muchay grande conexión» amb la geometria i l'aritmètica, de manera que «más se ha de llamar arte liberal que mecánica». En canvi, la feina de fuster, deia un altre memorial, consistia a «obrar feines i operacions manuals i mecàniques» que no exigien el coneixement de cap ciència, sinó tan sols una pràctica manual que, amb temps i paciència, estava a l'abast de tot-hom, «per imperit sia».

Quins eren els oficis que es consideraven ells mateixos dignes de passar a la condició de les «arts liberals»? En primer lloc, els relacionats directament amb les belles arts. Els pintors van aconseguir formalment la condició de col·legi per privilegi reial el 1682. L'article primer de les Ordenances de 1684 deia que «la art de la pintura, per sa noblesa i superior habilitat és tinguda en aprecio dels prínceps més sobirans [...] art noble i liberal [...] gosant les prerrogatives, immunitats i honors, tant en la present ciutat com en lo Principat de Catalunya».⁴³

En aquells mateixos anys, els escultors maldaren per separar-se de la gran confraria dels mestres fusters. Proclamaven que l'ofici de fuster era mecànic i que, en canvi, l'escultor necessitava saber geometria, aritmètica i història.⁴⁴ Al seu torn, els fusters identificaven la seva professió amb l'arquitectura. Els escultors obtingueren una corporació pròpia, però no el títol de col·legi.⁴⁵ Anys després, les ordenances dels dauradors de 1764 justificaven l'adopció de proves de puresa de sang en el fet que elaboraven objectes relatius al culte.⁴⁶

Els argenters van desenvolupar una continuada campanya per aconseguir la titulació de col·legi. Consideraven que la seva condició social, basada en el seu treball específic, exigia la titulació de col·legi, i no volien quedar-se dins el conjunt dels gremis, encara que fos entre els primers. Romandre en l'esglaió 'inferior' dels gremis encara que «logra sobre todos la mayor estimación» era una minva del lloc superior que els corresponia «por su nobilísima arte».⁴⁷ La pretensió dels argenters va ser rebutjada per una vuitena o comissió de vuit persones del Consell de Cent amb l'argument, poc real, que l'argenteria era una art mecànica, ja que utilitzava la forja, l'enclusa i el martell, i que si no fos

43. Francisco BOFARULL Y SANS, *Gremios y Cofradías de la antigua Corona de Aragón, II*, dins *Co-lección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, Barcelona, 1910, vol. 41, pàg. 396 i seg. Hi podem llegir: «V.M. concede a los pintores de la ciudad de Barcelona que hayan de ser tratados como artistas y que puedan tener Collegio».

44. *BC*, Fullets Bonsoms, núm. 2632. Llegim: «Resposta per los Sculptors, architectos y entalladores a les representacions que per part de la confraria de fusters se ha volgut [...] impedir la gràcia y mercè que Sa Magestat los ha fet de poder tenir Col·legi i Gremi».

45. César MARTINELL, *L'antic gremi d'escultors de Barcelona*, Valls, 1956.

46. MOLAS, *Comerç i estructura social...*, pàg. 196.

47. *BC*, Fullets Bonsoms, núm. 3165.

perquè treballaven or i plata (però aquí hi havia precisament la raó) els argenters no es diferenciarien dels ferrers i dels altres oficis posats sota l'advocació de Sant Eloi.⁴⁸

Durant el darrer quart del segle XVII, els argenters no sols no obtingueren la consideració de col·legi sinó que, el 1685, hagueren de defensar la seva suposada primacia dins el conjunt dels gremis, amb l'argument no del tot exacte que a les cerimònies públiques sempre havien tingut la precedència sobre les altres «cofradías de oficiales».⁴⁹ La pretensió d'esdevenir col·legi fou refusada altre cop de manera solemne per la ciutat el 1707,⁵⁰ i no fou fins l'any 1732, ja en època borbònica, que unes noves ordenances els atorgaren la denominació de «col·legi, congregació i art».

Menys difícil havia estat en el segle XVI l'acceptació com a col·legi dels llibreters, els quals, però, tingueren una relació difícil amb el «comú mecànic» dels impressors. Aquests, al seu torn, defensaven la «honorificència de l'art de l'estampació» o, com deien també, de la «noble y liberal arte de la imprenta».⁵¹

També va culminar amb èxit la pretensió dels corredors de canvis o de llotja, anomenats «d'orella» (1707). En aquest cas hi havia el model explícit institucional dels seus homònims de València, que havien esdevingut col·legi el 1689. Es tractava, d'una banda, d'una professió amb places limitades, creades pel mateix Consell de Cent. I d'altra banda, d'un col·lectiu que, tot i que en els seus inicis havia tingut una proporció elevada de conversos, havia acabat imposant proves de puresa de sang, com la resta de col·legis.⁵² Però la seva pretensió va provocar la reacció dels col·legis ja establerts, amb els tradicionals arguments de discriminació social per raó del treball exercit. Eren arguments totalment irreals des del punt de vista del nivell de riquesa i de relació social dels corredors. Es parlava de la pretesa «sordidez y bajeza del oficio de corredor», i es feia una identificació abusiva amb els «corredors de coll», o sigui els pregoners. També es recordava que els corredors havien estat «antiguamente sujetos de lunar maculado». Enfront d'aquestes discriminacions, el Consell d'Aragó va fer una expressa defensa del caràcter mercantil dels corredors, i en general dels mèrits de l'activitat mercantil, la qual, «aunque no necesite de ciencia especulativa, necesita de la experimental y práctica [...] lo que no se aprende con discursos ni se enseña en las universidades».⁵³

També és poc explicable el fet que els botiguers de teles no obtinguessin mai la condició de col·legi, malgrat la seva insistència en l'abstenció del treball manual i l'esforç per considerar-se quasi mercaders, com feien constar en un memorial del final del segle XVII: «Son los mercers mercaders de teles quasi mercaders, po-

48. CARRERA PUJAL, *Historia política...*, vol. II, pàg. 239.

49. BC, Fullets Bonsoms, núm. 335.

50. *Manual de Novells Ardits...*, vol. XXVI, apèndix V, pàg. 185-190. La ciutat de Barcelona manifesta al rei els motius que justifiquen la seva oposició a la pretensió del gremi d'argenters de passar a la categoria d'artistes.

51. Miquel GONZÁLEZ SUGRANYES, *Contribució a la història dels antics gremis dels arts i oficis de Barcelona*, Barcelona, 1918, vol. II (*Llibreters-Estampers*), pàg. 154-162.

52. Maria Teresa RODRIGO CAMPAÑA, «El Col·legi de Corredors d'Orella de Barcelona al segle XVIII», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 6 (1986), pàg. 245-252.

53. VOLTES, *Barcelona durante...*, vol. III, pàg. 181-186.

den vendre per negociació qualsevol gènere de merces i mercaderies [...] de la mateixa manera que fan los mercaders».⁵⁴ Encara en unes ordenances de 1774 declaraven que en el seu gremi «todo es pura especulación, que nada manio-bran».⁵⁵

L'afany per gaudir d'una titulació honorífica es va mantenir més enllà de la supressió del Consell de Cent. Els gremis tèxtils i del comerç que van finançar la supressió del comerç de la Bolla es presentaven com «los nobles seis gremios», los «nobles y honrados gremios».⁵⁶ També es mantenien les discriminacions negatives. Un dels privilegis concedits a la ciutat per Carles d'Àustria el 1707 declarava exclosos del govern municipal determinats oficis considerats vils (carnissers, hostalers, taverners, etc.). El 1709 la ciutat refusà un memorial dels carnisers dient que l'ofici consistia «merament lo tallar carn», i que no exigia gran habilitat ni un aprenentatge. En conseqüència, «se té i reputa per exercici de ninguna estimació».⁵⁷ Vuitanta-cinc anys més tard la Confraria de la Mare de Déu dels Dolors reblava l'exclusió d'aquests oficis que l'antic Consell de Cent havia rebutjat.⁵⁸ I al principi del segle XIX un mestre sastre proposava que aquests oficis fossin exclosos de les eleccions de diputats del comú de l'Ajuntament.⁵⁹

Durant el segle XVIII es va anar difonent la idea de la laboriositat catalana. Abans que Capmany o Romà Rossell escrivissin sobre aquesta qüestió, els gremis de Barcelona, per explicar al capità general marquès de la Mina el refús de les milícies provincials (1754), ja van parlar de la laboriositat natural dels catalans i van posar en relació el treball amb l'ordre social i un nivell de vida modest, però suficient.⁶⁰ Aquest «espíritu laboriosamente tranquilo» (segons Romà Rossell) proporcionava la «decente mediocridad» de la qual s'ufanejaven els gremis. Potser en un terme mig entre la realitat i la ficció (en aquest cas, potser un ideal) es pot situar la petita peça titulada *Examen d'un mestre sabater*, una paròdia dels exàmens gremials que acaba amb un significatiu xeflis.⁶¹

Però no és difícil trobar declaracions crítiques envers els menestrals per part dels estaments privilegiats i dels mateixos mercaders. Ja el 1800 els comerciants matriculats que formaven la Junta de Comerç feien escarafalls davant el nomenament de tres vocals artistes, és a dir, representants dels gremis, per formar part de la institució, tot i que els vocals eren triats, lògicament, dins els nivells superiors dels gremis. Els comerciants es queixaven que ja no podien parlar amb llibertat, sobretot si havien de tractar de qüestions relatives als gremis.⁶²

54. MOLAS, *Comerç i estructura social...*, pàg. 35-37.

55. MOLAS, *Comerç i estructura social...*, pàg. 35-37; CARRERA PUJAL, *Historia política...*, vol. II, pàg. 228-229; BC, Fullets Bonsoms, núm. 417.

56. BC, Fullets Bonsoms, núm. 3216. Sermó d'acció de gràcies per la supressió de l'impost.

57. *Manual de Novells Ardits...*, vol. XXVI, pàg. 260-263.

58. Joan BADA, *L'Església de Barcelona en la crisi de l'Antic Règim (1808-1833)*, Barcelona, 1986, pàg. 285, n. 19.

59. Rafel d'AMAT I DE CORTADA, *Calaix de sastre*, Barcelona, Curial, 1999, vol. VI, pàg. 208.

60. BUB (Biblioteca de la Universitat de Barcelona), ms. 96, núm. 14, f. 112-119.

61. BN (Biblioteca Nacional), ms. 1595 b.

62. P. MOLAS RIBALTA, *Los gremios barceloneses del siglo XVIII*, Madrid, 1970, pàg. 93-94; P. MOLAS RIBALTA, *Economia i societat al segle XVIII*, Barcelona, La Paraula Viva, 1975, pàg. 103-104; AGS, Consejo Supremo de Hacienda, leg. 387, núm. 55.

Les queixes d'un suposat luxe dels menestrals que trastornava les jerarquies socials era un tòpic que s'anava repetint al llarg dels segles, i en cada cas cal esbrinar fins a quin punt la denúncia responia a la realitat. Cap al 1600 el jesuïta Pere Gil lamentava que la gent no fos «modesta en son vestir i vestissen conforme a son estament [...] però és tanta la vanitat que ja apenes volen vestir sino de seda».⁶³ El seu coetani rossellonès Andreu Bosch exposava idees similars i atribuïa la mateixa disfunció en aquest cas als mercaders. Bosch recordava la funció social de la indumentària en la conservació de les jerarquies socials, i ho contraposava a la realitat que estava vivint. Els vestits feien palesa «la honra i estat» de cada persona, i Bosch creia que l'ordre jeràrquic natural estava alterat «ab tantes varies formes i mescles [...] que ja lo mercader porta adreços i gales del comte».⁶⁴ Quasi dos-cents anys després, el baró de Maldà criticava «lo inmoderat lujo que es veu en molts menestrals que volen lluir» i denunciava el suposat desordre social que això representava. El luxe era general en totes les classes de la societat, però era especialment blasmable en la menestralia, perquè significava un desig de sortir de la seva esfera.⁶⁵ I el 1797 l'Ajuntament de Barcelona exposava les mateixes idees i en treia conseqüències polítiques. Comerciants i també menestrals trencaven la jerarquia social amb el creixement del luxe, que havia introduït el desordre del vestit. Els comerciants havien traspassat els límits de la llibertat ben entesa i els menestrals semblaven comerciants de Londres.⁶⁶ El 1763, també l'Ajuntament de València s'havia queixat amb amargor que els mestres de l'art major de la seda, als quals considerava gent pobra, prenién part en les cerimònies públiques vestits com els nobles i fent gala d'un luxe que semblava que s'estenia a tots els gremis.⁶⁷

Comerç i noblesa en el baró de Maldà

Don Rafel d'Amat i de Cortada ens ha deixat tot un seguit de visions personals i gairebé sempre crítiques sobre els comerciants ennoblits. La queixa ja era tòpica. Al principi del segle XVI els menestrals de Mallorca denunciaven el fet que «cascun ha vogut mudar de estament, çó és, que los mercaders se son fets ciutadans i los ciutadans cavallers».⁶⁸ Cent anys després es manifestava en el mateix sentit l'advocat Jeroni Pujades, que criticava els que «ahir eren pagesos, ahir mercaders i avui cavallers, i tot aixó en temps de trenta anys».⁶⁹ I al principi del segle XVIII el mercader Josep Aparici (no Josep Aparici Mercader, com a vegades s'escriu) exposava la idea que molts nobles no podien gastar tant com alguns co-

63. Josep IGLÉSIES, *Pere Gil i la seva Geografia de Catalunya*, Barcelona, 1949.

64. BOSCH, *Títols d'honor...*, pàg. 167.

65. AMAT I DE CORTADA, *Calaix de sastre*, vol. VI, pàg. 74 i 139.

66. CARRERA PUJAL, *Historia política...*, vol. III, pàg. 195.

67. Luis TRAMOYERES BLASCO, *Instituciones gremiales. Su origen y organización en Valencia*, València, 1889, pàg. 399.

68. Eulàlia DURAN, *Les Germanies als Països Catalans*, Barcelona, Curial, 1982, pàg. 92.

69. Jeroni PUJADES, *Dietari*, edició a cura de Josep M. Casas Homs, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1975, vol. III, pàg. 164.

mercians enriquits. Aparici comentava «l'ojerissa [sic] de veure que un home de negoci gasta lo que no poden moltes cases nobles i de gran solar».⁷⁰ Era el mateix que lamentava Maldà del nivells de despeses de l'empresari industrial Erasme de Gònima: «la majoria de nobles i cavallers no poden fer el mateix que don Erasme».⁷¹

És interessant anar resseguint les mencions de Gònima en el *Calaix de sastre*. En primer lloc, i la precisió no és irrellevant en aquella circumstància, es tractava d'un industrial. Era, ens diu Maldà, «un fabricant, novament cavaller en virtut de sa pecúnia»; un «fabricant ben conegut», propietari a Sant Feliu de Llobregat d'una torre que era «un Versalles», en la qual havia «gastat les dobles a palades», «volent-se distingir en coses de boato». Un home que havia estat teixidor s'havia convertit en un triomfador. Maldà l'anomenava «don Fantasma», però havia de reconèixer que era «l'home del segle», «lo jefe de tots los fabricants». El cim de la seva ascensió social va ser la visita del rei Carles IV a la seva fàbrica del carrer del Carme el 1802. El fet era recordat per una cadena, distinció que no havia pogut aconseguir la major part de la noblesa.⁷²

Del retrat de Gònima que va fer Maldà destaca el deler de senyoria: «té ficada la senyoria al cap», «es tracta a lo senyor». Ja en la primera cita hem vist que s'esmentava Gònima com un fabricant novament ennoblit. Efectivament havia aconseguit el privilegi de noblesa el 1791. Se les va enginyar per respondre els vint punts del qüestionari de les proves de noblesa, amb respostes genèriques o no provables de la condició social a què aspirava.⁷³

Gònima no és l'únic comerciant ennoblit que apareix a les pàgines del *Calaix de sastre*. Els altres, però, són presentats amb trets més neutres i fins i tot positius, com a «bons patricis». El 1789 havia obtingut el privilegi de noblesa Baltasar Bacardit, que constituïa un tipus especial d'empresari enriquit pels contractes de vestuari de l'exèrcit i pels negocis amb el Banc de San Carlos. Com deia Maldà, «ab pocs anys ha fet fortuna [...] de sastre que era son pare, ab les comissions que li donaven los gremis de Madrid s'ha remuntat i es compta per un dels més rics i poderosos del comerç i que té més rendes en bones finques comprades».⁷⁴ A més, al final de la seva vida Bacardit va ser l'empresari del Teatre de la Santa Creu.⁷⁵

Un tercer model, vist encara amb més simpatia, era el de Joan Canaleta. Es tractava d'un fabricant d'indianes, però també comerciant matriculat. A diferència dels anteriors, Canaleta mai va esdevenir formalment noble, però va destacar per l'esclat de la seva riquesa. En una data relativament avançada, el 1784, Canaleta va obtenir permís reial per poder utilitzar cotxe de cavalls i tenir cotxers amb lliurea, cosa que va causar «admiració a la gent i descontento a son braç».⁷⁶

70. Salvador LLOBET, «Una descripción geográfica de Cataluña por José Aparici en el siglo XVIII», *Hispania*, VI (1946), pàg. 661-663.

71. CARRERA PUJAL, *La Barcelona...*, pàg. 407-409.

72. Un altre dels afavorits per la visita reial va ser el comerciant matriculat Cristòfol Gironella, ciutadà honorat des de 1780. AMAT I DE CORTADA, *Calaix de sastre*, vol. VI, pàg. 149, i vol. VII, pàg. 24 («i els demás nobles i cavallers s'han quedat sense cadenes»).

73. *AHN*, Consejos suprimidos, leg. 18674, núm. 9, document 2.

74. AMAT I DE CORTADA, *Calaix de sastre*, vol. V, pàg. 141.

75. AMAT I DE CORTADA, *Calaix de sastre*, vol. V, pàg. 142, i vol. VI, pàg. 18.

76. AMAT I DE CORTADA, *Calaix de sastre*, vol. I, pàg. 149-150.

Aquesta era una de les cares de Canaleta segons Maldà. Però n'hi havia una altra. La del «bon patrici» que va organitzar nombrosos esforços per pal·liar la crisi econòmica iniciada el 1797, que va col·laborar en la rebuda del rei per part dels comerciants matriculats el 1802 i que aquell mateix any va guanyar les eleccions de diputat del comú al turbulent i tèrbol Manuel Berenguer. Però a la fi, Canaleta va sucumbir a la crisi econòmica, agreujada per la prodigalitat de les dones de la família.⁷⁷ La informació de Maldà sobre Canaleta acaba on havia començat, de manera que sembla la reproducció d'un tòpic literari, el del nou ric arruïnat.⁷⁸

El distanciament de Maldà envers l'ascensió social de comerciants i fabricants no es limitava als casos individuals, sinó que es donava també en el pla col·lectiu. El baró comentava amb certa sornegueria els projectes dels «senyors comerciants» per rebre Carles IV en la seva entrada a Barcelona a cavall i amb espasa, «ben vestits i adornats». Per cert, Maldà utilitza preferentment el terme *marxant*, que pot ser interpretat de manera diversa, i exposa amb mal dissimulada satisfacció el “desengany” que van tenir quan primer la pluja i després un dol oficial van desbaratar algunes celebracions planejades per honorar el monarca.⁷⁹

Les contraposicions socials entre els diferents estaments i grups no es donaven només entre nobles i plebeus o entre comerciants i menestrals. Afectaven també, al final del segle XVIII, el nou tipus social representat pel fabricant d'indianes. Es tracta d'una diferenciació que es donava en diversos països europeus. El 1789, en les seves *Observaciones de un comerciante*, Jaume Amat es queixava que, amb el mateix nivell de renda, el luxe d'un fabricant era més blasmat que el d'un comerciant, i en treia la conclusió que aquest prejudici social havia retardat el creixement econòmic de Barcelona. Ens pot sorprendre que un contemporani català pogués fer aquesta valoració crítica de l'evolució econòmica, ensorrada per la fatxenderia de comerciants i de menestrals (el desig per figurar).⁸⁰ Però tampoc Capmany, després de molts anys d'absència, va reconèixer la seva ciutat ideal en aquella urbs plena de fàbriques d'indianes. Capmany comparava la rebuda feta a Carles IV el 1802 amb la que s'havia fet a Carles III el 1759.⁸¹ Però és que aleshores Capmany tenia quinze anys, i en la seva darrera estada a Barcelona ja en tenia vora seixanta. És difícil establir un equilibri entre la Barcelona real i la ideal, perquè aquella ens arriba moltes vegades a través de les visions idealitzades o dels prejudicis de l'observador. També nosaltres triem i interpretem les dades d'acord amb la nostra visió del món, les nostres preferències. Jo he seleccionat i comentat una sèrie de textos sobre els estaments socials de Barcelona durant l'Edat Moderna. N'hi ha molts d'altres, però aleshores ja no serien la meua tria.

77. Cap a l'any 1630 Andreu Bosch considerava que «una de les principals causes de nostra ruïna i pobresa» eren «majorment los escessos dels trages i vestits de les dones, les quals son la total ruïna i causen grandíssims inconvenients» (BOSCH, *Títols d'honor...*, pàg. 167).

78. AMAT I DE CORTADA, *Calaix de sastre*, vol. VI, pàg. 22.

79. AMAT I DE CORTADA, *Calaix de sastre*, vol. VI, pàg. 136.

80. Ernest LLUCH, *El pensament econòmic a Catalunya, 1760-1840*, Barcelona, Edicions 62, 1973, pàg. 172.

81. LLUCH, *El pensament econòmic...*, pàg. 54, n. 43.